

Felix de Boeck, „Abstracte zee”,
olieverf op karton, 45 x 89 cm.,
1923, Museum van Schone Kun-
sten, Brussel.

oog, zal De Boeck de twee ogen regelmatig een totaal verschillende picturale uitwerking geven (afb. 1-3) waardoor de asymmetrie van het gelaat sterk geaccentueerd wordt. Daarnaast gaat de voorkeur van De Boeck duidelijk uit naar het vooraanzicht en nog meer naar het driekwart profiel. Door die voorkeur wordt het niet beklemtoonde oog op een intermediaire plaats tussen het gelaat en de fond geplaatst. In sommige werken (afb. 2-3) hoort het nog nauwelijks bij het gelaat, omdat een geprononceerde scheidingslijn tussen het gelaat en de fond niet bestaat. Door het niet geaccentueerde deel van het gelaat in dezelfde kleurtoonard als de omringende fond te schilderen, gaat het er bijna in op.

Gezien vanuit de visie van de kunstenaar is het dan ook zeer logisch dat hij zich niet aangehouden voelt tot het profiel. Het profiel is immers bij uitstek de voorstellingswijze om de individuele karakteristieken waarin het gelaat zich van de rest onderscheidt, tot uitdrukking te brengen. Deze gewilde beperking wordt echter voorafgegaan door een nog meer fundamentele spectrumvernauwing. Nooit is De Boeck in de realisatie van dit onderwerp geïnteresseerd in datgene wat buiten het gelaat te plaatsen valt. De verklaring kan opnieuw in de totaliseringsdrang

van de kunstenaar gevonden worden. Zaken die buiten het gelaat een individu in zijn individualiteit typeren, zijn in de optiek van De Boeck attributief en om die reden irrelevant.

Ter afronding kan men dus stellen dat het ideële in het werk van De Boeck gekarakteriseerd wordt door een grote continuïteit. Het compositorisch en spiritueel verband tussen het punt (in de *Abstracte zee*) en het oog in de (zelf)portretten accentueren het fundamentele van deze vaststelling. De uiterlijke verschijningsvorm van dit ideële is echter grondig gewijzigd. Die verandering vergroot de binding met de waarneembare realiteit en daardoor stijgt de herkenbaarheid voor het publiek.

B. Cassiman / Wetteren

(1) Naast Servranckx en Peeters waren o.a. J. Lacasse, M. Donas, G. Vantongerloo, E. van Dooren, P. Joostens en P. de Troyer belangrijke abstracte kunstenaars.

(2) In 1925 schilderde De Boeck voor de eerste keer dit type zelfportret. Vanaf 1930 zijn er meerdere versies gekend.

(3) Emmanuel Levinas (*1906) studeerde in Straatsburg en Freiburg (bij Husserl). Met zijn verhandeling uit 1930 introduceerde hij de wijsgerige fenomenologie in Frankrijk. In 1946 werd hij directeur van de „Ecole Normale Israélite Orientale” en in 1967 hoogleraar in de filosofie aan de universiteit van Nanterre. In zijn bekendste werk *Totalité et infini* wijst hij erop dat in de filosofie de ontologie niet langer toereikend is, omdat zij een metafysika en transcendentie nodig heeft. Het woord en de waarheid zijn meer dan het zijn. De waarheid doet zich aan ons voor in het gelaat van de ander en daar spreekt het als gebod.

(4) De vorm van deze werkelijkheid is de manier waarop de zintuiglijke werkelijkheid haar algemeenheid bloot geeft en een zin heeft. Niet uit zichzelf, maar krachtens relaties die zij met andere elementen van de voorstelling onderhoudt binnen een voor-

stelling die zich reeds van de wereld heeft meester gemaakt. (E. LEVINAS, *Het menselijk gelaat: Vrijheid en gebod*, p. 102).

(5) E. LEVINAS, *Het menselijk gelaat*, essays van Emmanuel Levinas gekozen en ingeleid door Ad Peperzak, Baarn, 1962.

(6) Van invloed kan er echter geen sprake zijn, omdat de geschriften waarin Levinas zijn theorieën ontwikkelde pas in de jaren vijftig gepubliceerd werden.

De vriendschap tussen Arthur Lehning en Mondriaan

De relatie tussen Arthur Lehning en Piet Mondriaan was gebaseerd op vriendschap en een gemeenschappelijke gerichtheid op de vorming van een nieuw mensstype. Mondriaan zocht de zuivere harmonie, die hij, in een betrekkelijke armoede en eenzaamheid, tot uitdrukking bracht in abstracte schilderijen die slechts door enkelen werden begrepen. Arthur Lehning was anarchist en zocht naar medewerkers voor een internationaal tijdschrift dat kunst en maatschappij zou omvatten. Zij ontmoetten elkaar voor het eerst in 1925 in Parijs. Tussen 1925 en 1938 wisselden zij brieven en kaarten, waarvan het door Mondriaan geschreven deel thans is gepubliceerd. De correspondentie wordt onderbroken met de herinneringen van Lehning aan zijn vriendschap met Mondriaan. Er is voorts een zeer uitgebreid, toelichtend commentaar aan toegevoegd.

De kunstenaar publiceerde voorts twee artikelen in de door Arthur Lehning opgerichte en geredigeerde *Internationale Revue i 10*. In het eerste nummer, van januari 1927, verscheen „Neoplasticisme: De Woning - De Straat - De Stad”. In december 1927 volgde „de Jazz en de Neoplastiek”. Beide artikelen zijn in de uitgave van Yve-Alain Bois herdrukt en ingeleid.

De auteur Yve-Alain Bois heeft verscheidene publikaties over Mondriaan en specifiek over zijn verblijf in Parijs op zijn naam staan. Hij werkt thans aan een vrijwel complete verzameling interviews met de schilder, herinneringen van zijn vrienden en gesprekken met andere getuigen. In deze „Conversations avec Mondrian” zal ook de Franse tekst van de

vriendschap en correspondentie tussen Arthur Lehning en Mondriaan worden opgenomen.

Hiermee is niet alles wat Mondriaan heeft geschreven, gepubliceerd. Reeds in dit boekje blijkt dat veel verloren is gegaan. Met name is de correspondentie uit de periode van „i 10” (1927-1929) er niet meer. Bovendien had Mondriaan de gewoonte zijn privé correspondentie te vernietigen, zodat de brieven aan hem gericht niet meer bestaan. Telt men hierbij op, dat Mondriaan, anders dan Vincent van Gogh, bekend staat als een slechte schrijver die er moeizaam in slaagde zijn ideeën aan niet ingewijden over te dragen, dan kan men zich afvragen welke betekenis deze eenzijdige en gedeeltelijke correspondentie-uitgave wel heeft. Het moet worden toegegeven, dat de alledaagse mededelingen van Mondriaan inzicht verschaffen in zijn leven en werkwijze. Interessant is bijvoorbeeld de geringe erkenning en het onbegrip voor zijn werk tot aan de laatste jaren van zijn leven. Het belang van deze uitgave ligt vooral in de deskundige annotaties van de auteur die „aan dit document humain de dimensie geeft van een belangrijke kunsthistorische bijdrage tot de kennis van het leven en werk van een van onze grootste schilders”.

De relatie tot Lehning vormt daarvan een interessant bestanddeel. Via de gesprekken kregen de plannen voor een tijdschrift voor beeldende kunst, literatuur en politiek vorm. „i 10” werd enkele jaren geleden compleet heruitgegeven, nadat er in 1963 een keuze uit was gepubliceerd. Behalve Mondriaan werkten de architect Oud, Ter Braak en kunstenaars als Kandinsky, Schwitters, Arp en Lissitzky, evenals Walter Benjamin eraan mee. Kunst en maatschappij kwamen hier tot een wisselwerking.

Dankzij de contacten verkocht Mondriaan af en toe een schilderij. Ook Lehning kocht een doek in Parijs. Andere vrienden organiseerden een loterij om de schilder financieel te steunen en een aankoop mogelijk te maken.

In 1938 vertrok Mondriaan naar Londen en vandaar enige jaren later naar New York, waar hij in 1944 overleed en vanwaar zijn roem begon.

De correspondentie wordt gevolgd door documentatie: foto's van Mondriaans Parijse atelier en facsimile van enkele brieven evenals voorbeelden van de typografie van Lehnings geschriften.

In het artikel „Neo-plasticisme: De Woning - De Straat - De Stad” bespreekt Mondriaan de plaats van de schilderkunst ten opzichte van de architectuur, de architectuur gezien vanuit de oppositie kunst-constructie, en het interieur als een afzonderlijke eenheid dat beschutting biedt tegen de chaotische buitenwereld en tegelijk moet vooruitlopen op de gebouwde omgeving als totaliteit van de toekomst. Hij onderscheidt het neo-plasticisme van het elementarisme van Van Doesburg, die het contrast met de architectuur benadrukte. „De Jazz en de Neo-plastic” geeft inzicht in het moderne ritme dat ontsnapt aan de herhaling, maar de vorm nog niet geheel heeft kunnen bevrijden.

Tenslotte verstrekken de meer dan honderd noten een gefundeerde toelichting op de omstandigheden waaronder de correspondentie en artikelen zijn ontstaan. De publikatie werpt een helder licht op de figuur van Mondriaan, zijn levensomstandigheden, ideeën en de zorg voor zijn werk.

Erik Slagter

YVE-ALAIN BOIS, *Arthur Lehning en Mondriaan; hun vriendschap en correspondentie*. Nederlandse bewerking Toke van Helmond, Van Gennep, Amsterdam, 1984.

Het alternatieve circuit van ART-chitect

Johan van Geluwe (1)

L'art n'est pas ce que font les artistes mais ce que les autres ne font pas. Perez P. Hesse

De veruiterlijking van het immaterieel rijker worden, waaronder we de „werkstukken” van de beeldende kunstenaars rekenen wordt té dikwijls met uitsluitend materiële intenties afgekocht. Hierdoor draagt het bezit van kunst-